

Jean Thiry

I te 20 nō fepuare i te matahiti 1962, i te taura'a manureva nō Orly, 'ua ta'uma atu 'o Jean a Thiry tāne i nī'a i te hō'ē "Constellation" tei hōho'a i te mau manureva ato'a, nō te rere atu i Tahiti 'e i Nouméa. Ha'atāpa'o-tenerara-feti'a-toru-hia, e maha 'ahuru matahiti tōna (48), 'ua tāpe'a atu 'oia i te fenua Marite ma te fa'aiti i tōna ti'ara'a i te ti'ara'a, rave 'ohipa a te hau i te pae o te rerera'a manureva, e tere 'oia i te pae Patifita nō te fa'anaho i te mau rerera'a manureva i reira. Tau hepetoma nā mua a'e, 'ua arata'ihia 'oia e te ti'a mana o te fa'aterera'a hau i te pae o te tere nā te reva, 'e 'ua ineine roa i te fa'ahiti i te mau hia'ai a te fenua Farāni nō te mau fenua 'ōihi, nō te mau rēni rerera'a manureva e matara mai 'ia 'āvarihia te taura'a manureva nō Fa'a'a. 'Oia ho'i, a piti matahiti tō te tenerara Thiry tāne maura'a mai i te ti'ara'a fa'atere nō te CIAS, te fa'aterera'a o te mau nu'u nō te mau mahuātoa ta'a'ē : tīmio, ihiora, 'ātōmī. 'Ua ha'amata mai tōna ti'ara'a ta'a'ē e pae matahiti nā mua mai. Noa atu tōna 'ohipa-tāmau-ra'a i te CEP nā roto i te 'imira'a i te fenua tano, i te fa'aineinera'a i nā tau fa'anahora'a e toru, mai te matahiti 1966 'e tae atu i te matahiti 1968, i te tāmata matara'a i te tūpita 'ātōmī H, e 'ere roa atu 'oia i te ta'ata pā. 'Ei nīno'a ānei i rotopū i te tumu 'e te hope'ara'a ? Te paoti mātāmua roa i hahī'ē i te mana'o Farāni nō te tau o te tenerara De Gaulle. ^[1]

Te 'ohipara'a i raro a'e i te parau o te 't?m?

E mea pāpū 'ore te tomora'a 'o Jean a Thiry tāne i roto i te amouta'a i fa'aoti ai 'oia e fa'atupu i te CEP i Pōrīnetia, teie rā, 'o 'oia, 'eiaha roa te tahi atu, tei arata'ihia e tōna faufa'a 'ite i roto i te ao o te paura 'ātōmī. Tamaiti nā te hō'ē metua e fa'aineine ra i te tau ha'api'ipi'ira'a i te tōro'a ha'api'i tamari'i, 'ua fa'aineine 'oia i tāna tau ha'api'ira'a i te fare ha'api'ira'a teitei anoha'a rau, i raro a'e i te fa'ahēpora'a a tō metua tāne, te vāna'a ihitumu René a Thiry tāne " 'aore roa e ha'api'ira'a 'ē atu e pe'e, maori rā te ha'api'ira'a hōhonu o te ihi. 'Āre'a ia Jean ra, e mea au a'e nāna " te tahi mea napenape, pe'epe'e maita'i, 'ōhie i te manuia" i te fare ha'api'ira'a teitei. Manuia mai nei i te fare ha'api'ira'a teitei anoha'a rau, 'ua mā'iti i te fare ha'api'ira'a tauto'ora'a a te nu'u reva hou nei. 'Ua matara mai 'ei tāpa'o hō'ē, te parau tū'ite i te pūtē i te matahiti 1936, 'ei pairati manu uta tūpita, 'eiaha rā fa'ehau pe'epe'e, nā ti'ara'a e piti e mā'itihia e te mau fa'ehau maita'i roa a'e.

Fa'ehau 'ia au i tōna matarara'a mai mai roto mai i te fare h'api'ira'a "X", nā mua roa, e pairati manureva 'o Jean tāne. I taua ferurira'a ra e ha'avā ai 'oia i tōna mau ti'a fa'atere. 'Ua 'āno'i noa tōna huru fa'atietie 'āi'a i tōna pōmā'iriāvai 'e tōna 'aravihi 'imi rāve'a. I tōna uiuira'ahia i nī'a i te tītau-fa'ahou-ra'a-hia te fenua Rhénanie i te matahiti 1936, tē ha'amana'o ra 'oia i tōna

pe'ape'a i mua i te huru o te nu'u reva 'e te ferurira'a purutia. I te 'ava'e nō tetepa i te matahiti 1939, e mana'o ti'aturi 'ore tōna i mua i te hoperā'a o te tama'i rahi. I te 17 nō tiunu nō te matahiti 1940, nā te pi'ira'a a Pétain, e fa'a'ore i te tama'i, i fa'areva iāna nā ni'a i te manureva i Oran. Fa'arirohia 'ei fa'ehau tāpuni, e tā'ati atu 'oia i te nu'u hau 'e tae noa atu i te tāutara'a a te nu'u āmui peretāne-marite nō te matahiti 1942, 'ei reira tōna pāpūra'a i te pūai ta'a'ē o te hau marite. Tapena i fa'aōhia i roto i te "Royal Air Force" 'ia au i te mau fa'aura'a i ravehia e Giraud tāne, e fa'ahitihia tōna parau i te pae o te mau tūpitara'a "turura'a i te nu'u peretāne" i Caen 'e i te tuha'a nō Ruhr. Tē pe'ape'a nei rā 'oia i te tu'ura'ahia te nu'u hau i raro a'e i te mana ha'apa'o 'āha'aha'ahia e te paura'a nō te matahiti 1940, te fāri'ira'a i fa'atupuhia e te mau Farāni ti'amā 'e te mau Peretāne.

Tē fa'ahapa ra 'oia i te mau 'ōfitiē Farāni e fa'ahaeha'a ra ia rātou i mua i te mau mā'aro'arora'a a te mau Peretāne. E ha'apēnīhia e ana te mau tāpa'o Farāni i ni'a i tōna mau manureva 'e e pati te mana'o "vāvāhi i te fa'anahora'a a te *Bomber command*" : e fa'anaho 'oia i tāna pupu manureva tama'i, 'ia 'ape te mau pairati Farāni i te hiti o te nu'u manureva 'e te teitei e vaitaha'a noa, ma te fa'a'ere i te mau tāfafa peretāne. 'Ua 'itehia rā te reira. Tama'ihia e tōna mau fa'atere, 'aita ato'a 'o Thiry tāne i riri i te tu'u-ra'a-hia atu 'oia i rāpae. 'Ua fiu roa 'oia i te fenua Peretāne. Nō te utu'a i horo'ahia e tōna mau ti'a fa'atere, 'oia ho'i, " nā roto i tōna huru, 'ua au 'ore i te mau hoa tā'ati peretāne", e tāpa'opa'o 'oia i tōna mana'o māinaina maita'i " 'aita vau e 'ite ra i taua utu'a ra, nā reira ato'a te ti'a mana e mana'o ra e fa'ahepo mai te reira iā'u."^[2]

Tē fa'a'ite mai nei teie mau 'ā'amu iti i te tahi huru honora'a 'āi'a o tē 'ore roa e fāri'i i te ha'avī. Te 'ōpuara'a CEP 'o tōna e fa'a'ite ra i te fa'aterera'a hau o te mau fenua-'aihu'a- rā'au i te matahiti 1962, tē fa'ahiti ra i te pūai marite mai te hō'ē hoho'a tano 'ore 'o tōna e 'ore roa e hina'aro e fa'atupu i Pōrīnetia. "E ti'a roa 'ia 'ape i te tahi fa'ata'ara'a ti'a (mai te nu'u marite i Europa) e fa'aō ra i te fa'anahora'a nei i roto i te fa'arava'ira'a faufa'a o te fenua"^[3]. I te uiuira'ahia 'oia i te matahiti 1976, e mana'o ri'i mā'ino'ino tōna i ni'a i te fa'anahora'a a te nu'u marite i fa'ariro ia Europa mai te hō'ē hau nūnui e tano e tauīui noa : "Nō rātou, e mea ātea 'o Europa, 'ua pau i te tama'i i Viêt-Nam, nō rātou hō'ē ā huru, 'oia nei." 'Aita ho'i tō tōna tā'amura'a 'āi'a e he'e ra i ni'a i te tahi tauira'a i te pae o te tara-'aihu'arā'au-ra'a. E fa'ahiti ma te 'āueue 'ore 'oia i te fa'autu'ara'a fifi i tupu i te fenua Madagascar, i te matahiti 1947, e ora ai 'oia "i te tahi orara'a au maita'i". 'Ua mana'o te tenerara Christienne tāne tei uiui iāna : "i muri a'e i te 'ōrurera'a hau, tei pi'ihia 'ōrurera'a hau ?"Thiry tāne, ma te taiā 'ore : "tei te tau, e mea maoro, tei te taime hope'a e manuia ai, 'aita rā i hope, tē fa'atupu noa ra mātou i te tahi mau fa'anahora'a nō te tama'i, te pupuhira'a i ni'a i te mau mea ato'a e auauahi ra i roto i te mau uru rā'au, nō te mea tei reira te mau tataino i te tāpunira'a, 'ia 'itehia atu, e taorahia atu te tahi mau tūpita."^[4]

'Aita 'o Thiry tātane i ha'amaoro i te tī'ā'aura'a i te parau o te 'ātōmī. Mea nā roto ia i te tahi fārereira'a mana'o-'ore-hia i te pū o te mau ha'apī'ira'a teitei a te nu'u (CHEM), i te matahiti 1957. Ta'ata ha'apī'i, e tauturu 'oia i te tāpa'o pae Ailleret tātane, e ono matahiti hau i te pa'ari iāna, i te fa'aineinera'a i te tahi ha'apī'ira'a nō te fa'ataui i te mana'o. Te pū tari'a ia 'o Thiry tātane (nō tōna 'ōhie i te fa'ahapa i tōna mau fa'atere) 'e e 'āfaro maita'i 'oia e "te feiā huru ta'a'ē mau", i te huru 'eta'eta. Te huru ia 'o Ailleret tātane (1907-1968), 'ōrurehau, tarihia i Buchenwald, tōmana nō te mau mahuātoa ta'a'ē o te nu'u mai te ha'amatarara'a i te 'āva'e tenuare nō te matahiti 1952. I roto i taua fārereira'a ra, i tōna ti'ara'a tenerara, e rave 'o Ailleret tātane i te fa'aterera'a o te Pū fa'atere, 'āpī roa, o te mau mahuātoa ta'a'ē (CAS) o te nu'u, tē tonohia nō te tī'ā'au, i te pae o te mau nu'u, i te mahuātoa 'ātōmī Farāni tē fa'atupuhia iō te feiā tīvira a te CEA. E ha'apārahi 'o Ailleret tātane i tāna nau fa'ehau e pae 'ahuru tei matara mai mai roto mai i nā nu'u e toru nō te tomo roa i roto i te Pū Pārurura'a a te Hau^[5]

Hau atu ia De gaulle, i te matahiti 1967, e fa'ahiti tāmāu 'oia i te parau o te fa'aruri-'ē-ra'a mana'o "e nā mua mai", te pe'ape'a ia o te mau "atlantistes".

'O Thiry tātane tē ti'a 'ei mono, i te aroā *de la tour Maubourg*: 'ua fa'aoti tōna fa'atere e rave i te fa'aterera'a o te nu'u i te fenua Aretēria, i muri a'e i te tūpitara'a 'ātōmī mātāmua i Sahara, tei 'ōpuahia nō te 'ōmuara'a o te matahiti 1960. Te vāhi e au ai 'o Thiry tātane, te pae ia o tāna fa'anahora'a tano 'e te mā'itira'a i te tuha'a nō Reggane. E hi'opo'a 'oia i te patura'a o te pū, e fārerei i te CEA, e ha'apī'i i te mau ture o te pāna'ona'o 'ore, 'e e tī'ā'au i te mau fārereira'a e te DAM: "terā te tahi ti'ara'a i fāna'ohia e au nō te tātā'ira'a i te mau fifi" i rotopū ia Ailleret tātane 'e 'o Buchalet tātane. E tīria feiā 'aravihi e rohi i pīha'i ia Thiry tātane, mai ia Durcos, 'ōfītiē nō te nu'u patu pare, tē patu ra i te pū nō Reggane 'e tē amo mai i te ti'ara'a mono fa'atere. I te 'āva'e mē nō te matahiti 1960, e fa'atere mai 'o Thiry tātane i te CIAS 'e e fāna'o ato'a 'oia i te toru o te feti'a ('āva'e tītema nō te matahiti 1961). Mara'ara'a vitiviti tē tāpa'o i te faufa'a 'āpī o te paura 'ātōmī i roto i te paera'a o te repupirīta a te tenerara De Gaulle.

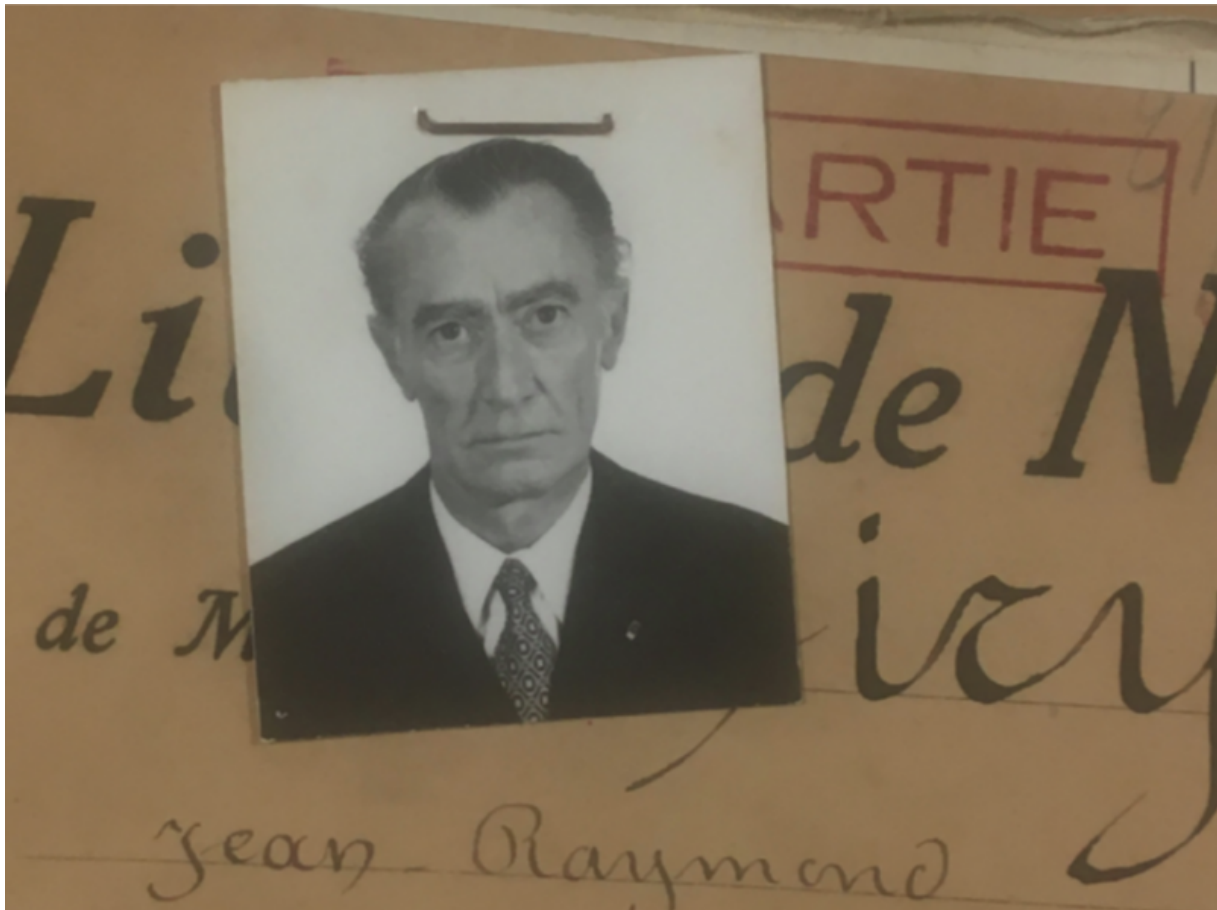
T?amura'a '?'i'a i roto i te Hau repupir?ta : tamaiti a te h?? v?na'a ihitumu 'e v?na'a onoha'a rau

E fārerei 'o Jean a Thiry tātane i te ao o te paura 'ātōmī Farāni i te taime 'a 'fāna'o ai 'oia i te hō'ē orara'a tōtiare faufa'a mau nō tōna maita'i i te ha'apīira'a. Te 'avei'a i pe'ehia mai e ana, maoti ia te mau tū'atira'a i vai na i muri a'e i te tama'i rahi, i roto i te ao o te ha'apī'ira'a ānei, te ao o te fa'aotira'a poritita ānei 'e te mau fa'ahēpora'a a te nu'u. Fānauhia i te matahiti 1913, tamaiti nā te hō'ē 'orometua ha'apī'i i te fare ha'apī'ira'a tuatoru i Strasbourg, tamaiti ho'i nā te hō'ē ta'ata rave 'ohipa pere'o'o auahi, e fa'aō atu 'o Jean a Thiry tātane i te matahiti 1933 i te manuiara'a 'oia i

te fare ha'apí'ira'a anoha'a rau. 'Ua tonohia atu tōna metua tāne i te fare ha'apí'ira'a nō *Langres* i te fare ha'apí'ira'a tuarua nō *Dijon*, i reira ho'i tōna tata'ura'a nō te tomo atu i roto i te fare ha'apí'ira'a teitei a te mau 'orometua. Nā te tama'i i napu i te 'orometua nui matemātita hou nei, i reira ato'a i te fārereira'a i tāna vahine. 'Ōfītiē, mau i te 'āuri i *Verdun*, e ho'i fa'ahou 'o René a Thiry tāne i te ha'apí'ira'a i muri a'e i te haura'a tama'i, 'ei reira 'oia e tītau ai i te ti'ara'a taote. Te hia'ai 'o Jean tāne, tāna matahiapo, i te matarara'a mai mai roto mai i te fare ha'apí'ira'a "X", o te fa'aō atu i roto i te fare ha'apí'ira'a 'āpī a te nu'u reva (a 'ahuru matahiti i te 'āvarira'ahia) 'e tē tāvinira'a i roto i teie mahuātoa 'āpī, 'aore te reira i ātea roa i te tumu i tū'ati ai 'o René tāne i te fa'aterera'a hau o te nu'u reva. [6]

I fa'atere ai i te hō'ē pū mā'imira'a nō te tuatāpapara'a i te mau vai 'e tō rātou huru, i *Strasbourg*, nō te aura'a e vai ra i roto iāna 'e 'o Albert a Caquot tāne, fa'atere rahi nō te tuha'a anoha'a o te tere reva i te fa'aterera'a hau o te nu'u reva. I te ha'amatarara'a o te CEP, e fa'ae 'o Jean a Thiry tāne ia Albert a Caquot tāne, tei roto ho'i i te tau ha'atuha'ara'a, 'ia hamani mai i te mau pōpō e au nō te ha'apa'a'ina i roto i te aore. Te nati o teie mau pū mā'imira'a i fa'ata'ahia nō te tuatāpapara'a i te mau vai 'e tō rātou huru (maoti 'o René a Thiry tāne i matara mai ai hō'ē pū i *Marseille*), o te hope'ara'a ia o te poritita i ferurhia i te 'ōmuara'a o te mau matahiti 1920 e te fa'atere hau o te nu'u reva, 'o Laurent-Eynac tāne.

Ce cliché, pris en fin de carrière, le représente en civil, contrairement à la plupart des clichés que l'on peut trouver en ligne

Thiry s'en amuse ; peu lui chaut, pourvu que les Polynésiens n'en soient pas informés : « quand j'ai passé l'immigration, ils ont rigolé : "mais, ce n'est pas vous qui êtes à Reggane ?"».

En matière de culture du risque, Thiry revendique la supériorité de l'éthique militaire et de l'expérience du combattant sur l'atomiste dans la mise au point de la force de frappe. L'accident de Béryl, en mai 1962, le conduit à marquer son territoire, face aux ingénieurs du CEA. Thiry envoie « un télégramme à Paris, avec copie à l'Élysée » qui fait du bruit. Lorsqu'il évoque ce souvenir, 14 ans plus tard, il utilise à deux reprises des images animales pour disqualifier les civils : les « agents du CEA avaient fiché le camp comme des lapins par frousse » ; « effectivement je ne disais pas du bien des canards du CEA ». Thiry assume la prédisposition des militaires à assurer

E mea faufa'a roa te ōra'a atu 'o Jean a Thiry tāne i roto i te fare ha'apī'ira'a anoha'a rau, nō tōna orara'a. Te parau o te paura 'ātōmī, e 'ohipa vāna'a anoha'a rau. Te mau pīahi nō te matahiti 1928 tei pūpū i te mau vāna'a o te paura 'ātōmī Farāni i raro a'e i te mahara'a o te repupirīta. Maoti te auturuturura'a e maru ai tau umeumera'a i rotopū i te mau nu'u 'e te DAM. Nā tōna auturura'a e 'o Robert Hirsch, i te fa'aterera'a nō te CEA mai te matahiti 1963 e tae atu i te matahiti 1970, nō te ha'amaita'ira'a i te mau piritā'a i ha'afifihia e te ahata'aria o te piti o te ha'apa'a'inara'a paura 'ātōmī i raro i te fenua i *In-Ecker* (Béryl, i te mahana mātāmua nō mē nō

te matahiti 1962): “Ua tātāma’i maita’i mātou i te ha’amatarara’a [...] Mai roto mai māua e piti pupu pīahi ta’a’ē nō te “X” ‘e ‘ua āfaro maita’i mai.” Pairati nā mua roa, fa’ehau mai ai, e te’ote’o rahi tō Thiry tāne, ‘ia fa’ahiti ‘oia i te parau o te mau fa’ehau nō *Saint-Cyr*. I te fare ha’api’ira’a anoha’a rau, tāpa’o nō te hanahana, te fa’aterera’a o te hau e fa’aineine ai i te vauvaura’a parau nā te mau ve’a, fa’aarara’a i te ha’apa’a’inara’a paura ‘ātōmī mātāmua roa a te hau Farāni. ‘O Bucharet tāne rāua ‘o Ailleret tāne nau ti’a metua nō te paura ‘ātōmī. Tē fa’ati’a nei ‘o Thiry tāne i teie parau ma te onono maita’i i ni’a i te faufa’a hanahana o te fare ha’api’ira’a ra e amohia ra e te paoti o te DAM : “Ua parau ‘o Buchalet tāne, ta’ata maita’i ho’i, i te hope’ara’a, i te fare ha’api’ira’a anoha’a rau, ‘aita ho’i ‘oia i reira i te ha’api’ira’a, ‘o Ailleret tāne rā, ‘oia ia, i teie ĩrava i te matahiti 1960 : Hō’ē noa metua vahine tō teie paura ‘ātōmī, e rave rahi rā metua tāne”; ‘ua vaiiho ‘oia i tōna ti’ara’a metua tāne nā Ailleret tāne. [7]

I te CIAS, ‘ua fārerei te tenerara Thiry tāne i te tahi rahira’a vāna’a ‘āpī a’e iāna : e tihepu ‘oia ia Ducros, te ti’a ha’apa’o i te “*Génie*”, ‘oia ho’i, te pū e ti’ā’au ‘e e pāroru i te mau patura’a rarahi a te nu’u, i *Alger*, hō’ē X amouta’a nō te patura’a i te vāhi ha’apa’a’inara’a i te paura i Reggane, te pitira’a ia o te ha’apa’a’inara’a. I roto i te “*Constellation*”, ‘oia ho’i, te pupu ‘ohipa a te tenerara Thiry, tē reva i te fenua Tahiti, ‘o te ‘atimarara Salmon, ‘ihitai mātoru, fa’atere tahito nō te “*Colbert*”, tei tonohia nō te ‘imi i te mau motu ‘aore ra fenua tano nō te fāri’i i te vāhi ha’apa’a’inara’a i te paura ‘ātōmī, e X28 ‘oia, ... e mea au rahi nā Thiry tāne tō rāua aupirira’a, ‘ia fa’ahiti ‘oia i tei orahia mai hō’ē ‘ahuru ma pae (15) matahiti nā mua mai : “ Salmon tāne, e tō’u hoa Salmon tāne, fa’ehau nō Saint Cyr ato’a, tē ta’a ra ia ‘outou, e fārerei-ato’a-hia i roto i te nu’u ihitai. [8]

Te peu o te fa’ehau huna, te ataata ‘e te mana ‘eta’eta

Noa atu tōna pe’e ‘ore i te rēni arata’i a De Gaulle, e fāri’i ‘oia i teie nei i te huru manuiara’a o te ‘ātōmī Farāni, ma te fāri’i i te tomo atu i roto i te parau huna a te Hau, tē pāto’i i te mana’o e fa’aō i te mau Mā’ohi i roto i te mā’itira’a i te vāhi tano nō te ha’apa’a’inara’a ‘e nō te mau fa’aarara’a rau i te pae o te arutaimareva ‘e te pae o te ea. ‘Ua tāruri te tātī i te huna. I roto i te manureva ‘o tāna i tārahu e pupu hō’ē ‘ahurura’a fa’ehau natihia i roto i te huna. Te pairati nō te manureva a te taiete UTA i tārahuhia, ‘o Charles Locquerieux, e fa’ehau tahito nō te pupu manureva tama’i a Thiry tāne i te fenua Peretāne : “ua parau vau iāna, e ara, ‘eiaha roa atu tō vaha e parau noa a’e”. Te ti’a tīvira ‘otahi o te pupu, ‘o Lamaison tāne, ti’a pāpū nō te ‘ohipa manureva tīvira Farāni, e tāpa’o pae tahito nō te nu’u reva, o tē tāpe’a i tāna parau.

‘Ua tu’uhia te taiete manureva UTA, tē ‘imi ra i te tahi mau rēni rerera’a i Patifita, i roto i te ‘ōmo’e, te rito ia o te ‘ōpuara’a a te nu’u. ‘Ua parare te parau huna i te fenua Marite, ‘e ‘ua tāpa’ohia tōna i’oa. E ‘itehia ia ‘o Thiry tāne mai te tahi ta’ata tīvira, mai tā te hoho’a, e vai ra i roto i tāna pu’e

parau i te SHD, e fa'a'ite ra. 'Ua patahia teie hoho'a i te hope'ara'a o tana tau ravera'a 'ohipa, mai te tahi ta'ata tivira, 'eiaha ra mai te rahira'a hoho'a e 'itehia i ni'a i te natirara : [9] [10]

E mea 'arearea roa na; e 'ere 'oia i te mea tau'a roa, tera ra, 'eiaha roa atu te mau Ma'ohi 'ia 'ite noa a'e: " i to'u matarara'a mai te piha hi'opo'ara'a ta'ata e tomo i roto i te tahi fenua, 'ua 'ata ratou : "e aha ra, e 'ere 'oe te rohi ra i Reggane ?".

I te pae o te 'arora'a i te fifi, te ha'apapu nei 'o Thiry tane i te puai ta'a'e o te nu'u 'e te orara'a o te fa'ehau i rohi no te 'atomi, i te fa'aineinera'a i te puai o te nu'u. Na te fifi i tupu i *Béryl*, i te 'ava'e me no te matahiti 1962, i turu iana i te tapa'o i tona ti'ara'a, i mua i te mau 'aivana'a a te CEA. E haponu atu 'o Thiry tane i te tahi rata niuniu i *Paris*, ho'e hoho'a i te Elysée, tei fa'atupu i te maniania. 'Ia fa'ahiti oia i te reira ho'e 'ahuru ma maha (14) matahiti i muri mai, e fa'a'ohipa 'oia, e piti taime, i te hoho'a o te mau 'animara, 'ei fa'ahoho'ara'a i te mau rave 'ohipa tivira : " 'ua ta'ie te mau rave 'ohipa tivira a te CEA mai te rapiti, no to ratou ri'ari'a"; "parau mau, 'aita iho a vau i parau i te parau maita'i no te mau mo'ora a te CEA". 'Ua amo iho a 'o Thiry tane i te ti'ara'a fa'ehau e fa'aruru i te mau fifi e farerehia i te tau o te 'atomi : "Aita roa atu vau e nehenehe e parau i te parau maita'i no te feia temutemu haere noa 'e te feia e rave tano 'ore ra i ta ratou 'ohipa". E ho'ora te 'a'au mehara i te tau to'eto'e no te matahiti 1962 (ma'itihia e te CEP) i te pairati tahito no te manureva tupa, i te tapa'o no tona huru 'ahih'i-'ore i te rere-haeha'a-ra'a 'oia i te fenua Nu'u Hiva : 'aore roa te mau pererau turu o te manureva i mara'a noa a'e. 'Aore roa e rave'a no te ho'i maori ra e rere haeha'a noa ma te maru noa. E va'u hora i te maoro no te rere i te roara'a e piti tauatini (2000) tirometera, 'aore roa e topata mori fa'ahou i te tapaera'a i Tahiti. I roto i tera tane tauiha'a materia i tarihia, 'aore roa e "bicyclette", 'oia ho'i e tauiha'a e vai ra i roto i te pererau manureva e turu i te taime fa'arevara'a 'e te taime ha'apoura'a, 'ua fati 'e. 'Ua ani atu 'o Thiry tane i te tauturu i te nu'u reva Marite, tei 'afa'i mai i te tao'a tau mai te fenua Vaihi mai...

Terā huru hi'ora'a nu'u a Thiry, e riro roa 'e fa'atere o te 'ore roa e tu i roto i te ma'itira'a a te CEP, no te patura'a a nei, te fa'aterera'a a nei. 'Aita 'oia i rava'i i te ma'itira'a 'oia ana'e i na motu 'o Moruroa 'e 'o Fangataufa : te hina'aro ato'a ra e fa'atere mai tana iho e hina'aro ra. 'Ua fa'ati'amā "oia iana i te matarara'a mai mai te DAM, mai te nu'u ato'a, i te taime 'a hina'aro ai 'o Ailleret tane, fa'atere no te pu fa'atere a te nu'u, e fa'atano i tana ravera'a. E fari'ihia tana anira'a, ho'e hora farereira'a aro 'e aro e te tenerara De Gaulle. E matara mai 'oia e te ho'e fa'auera'a mana a te "Conseil de défense"- 'oia ho'i, e mau fa'atere hau 'e e ti'a no te nu'u, e tuatapapa i te parau o te parurura'a i te fenua ' e te nuna'a Farani- tei fa'aturēni iana i te fa'ito 'o Hirsh tane, te ta'ata e taihia, 'e te tenerara Lavaud tane, ta'ata fa'ari'ari'a mau", 'oia ho'i te fa'atere o te CEA 'e te 'auaha fa'atere hau no te tauiha'a tama'i. Na te fa'aterera'a hau e t'au i te DirCEN e

fa'ariro ia Viard tāne mai tāna "fa'atere anoha'a" nō te mahuātoa. Tei raro a'e te DirCEN i te fa'aterera'a a te fa'atere hau 'e tano roa e fa'ariro ia Viard tāne 'ei "ra'atira anoha'a".

T?'amura'a maoro i te ?teara'a o te fa'ataura'a mana'o

I ni'a i tōna ti'ara'a fatu nō te pūai o te nu'u Farāni, e 'ere 'oThiry i te matapō i mua i te fa'aruri- 'ē-ra'a mana'o. Te 'oi'oirā'a o tōna mau ti'ara'a i roto i te nu'u,maoti tōna urura'a i te CIAS, e 'ere roa atu i te tahi tomora'a matapō i mua i te fa'aruri-'ē-ra'a mana'o.

'Aore roa 'o Thiry tāne i parau noa a'e mai ia Roger a Baléras, fa'atere nō te DAM : "i tomo na te mau ta'ata mai te tomora'a i roto i te fa'aro'o. 'O vau ia".

'Ua vaiiho te tenerara o te nu'u reva i te nu'u i te matahiti 1956, e pae 'ahuru ma ono (56) 'ōna matahiti. E 'ere roa atu nō tōna ha'apa'o-'ore-ra'a i te paura 'ātōmī, inaha, e riro mai 'oia 'ei 'aifatu a te nu'u i pīha'i ia Giraud tāne, tāvana hau o te CEA. 'Aita tōna ti'ara'a i te CEP i amo iāna i te tahi fāito teitei i roto i te pū fa'atere a te nu'u, 'eiaha mai te mau "X " mai ia Ailleret tāne 'e 'o Fourquet tāne, tōna hoa i te tau ha'apī'ira'a, tei fāna'o i te tahi mara'ara'a o tōna ti'ara'a 'ei hoa i te tau o te Ti'amāra'a ('ua parau atu vau iāna, pōpō ia 'oe, e 'ere i te ma'au ! 'O vau ato'a, 'ua fa'aruru ato'a vau i te fifi i te fenua Peretāne.) 'Ua fa'aau 'ēna ānei 'o Thiry tāne i te tahi 'ōpanira'a ti'ara'a nō te feiā i 'ore i ō i roto i te fa'anahora'a o te hau Farāni ti'amā ? Ma te 'ore i tītau i te ti'ara'a teitei o te 'āpapara'a mana, e reva 'o Thiry tāne ma te 'ore e fa'aātea i te fa'aturara'a i te fa'aruri-'ē-ra'a mana'o. ^[11]

'Ia uiuihia atu i ni'a i tāna tau ravera'a 'ohipa, i te matahiti 1976, 'aita 'oia e fa'atietie ra iāna i te 'ohipara'a i roto i terā tua'aito 'ū'ana mau. Tē fa'ahiti ra 'oia i tōna turura'a i te tahi taiete 'o tāna i mana'o e mea faufa'a 'ia vai noa te fenua Farāni i roto i te tāpura o te orara'a o te ao nei : " te mauha'a tama'i 'ātōmī, e mea hepohepo mau , 'ia ferurihia, te māu'a rahi i te tāmatamatara'a te ta'ata, i tōna fa'aihora' i te mau mauha'a mai teie te huru". Tē 'ite ra 'oia i roto i te pa'a'inara'a te paura 'ātōmī i *Hiroshima*, mai te hō'ē " ravera'a 'ētene" ma te amo i te ha'apī'ira'a o te fa'aruri-'ē-ra'a mana'o, mai "te hō'ē tumu hō hau", 'aita rā 'oia e mana'o ra ē e raupe'a, mai tā *Kant* ra te huru, nō te hau mure 'ore. Tē pāto'i nei 'oia i te mana'o ē e nava'i roa te paura 'ātōmī nō te tinai i te hō'ē tama'i fa'aauhia. "Te mana'o ia e parepare-fa'ahou-hia ra e Gallois tāne, 'e e mea hape, e mea pāpū roa". 'Ua mātau 'oia i te ta'ata i feruri i tau mana'o Farāni ra, 'ua fāri'i iāna i roto i tāna pupu manureva tama'i i te fenua Peretāne, 'aita roa atu hō'ē a'e i hina'aro iāna, nō tōna huru rumaruma 'e te amuamu mau 'ore": 'ua pāpū roa vau mai te peu e haru te mau rūtia i te 'oire nō *Berlin* to'o'a o te rā, e'ita roa atu te tama'i 'ātōmī e tupu nō te reira noa a'e.

E ti'a atu 'o Thiry tane mai te tahi ti'a e paruru i te 'atomi'imi fa no te fa'atuea i te mau rave'a tano 'ore i Europa. E ti'a atu 'oia no te paturu i te mana'o e fa'ahipa i te mauha'a tama'i 'atomi'ei mauha'a paruru "ia 'ore te 'enemi'ia tomo mai". Tau 'ava'e hou te 'orero a Raymond a Barre tane i *Mailly*, te topearo i te fa'aho'ira'a tano Marite, ma te fa'atura 'ore i te fa'arara'a a te nu'u a De Gaulle tane 'aore ra te fa'arara'a hope'a a Chirac tane, te hia'ai a Thiry tane raua 'o Giscard tane, te fa'atueara'a te parurura'a a a te Hau farani i ni'a i te fa'anahora'a a te mau Marite. E fa'ate roa 'o Thiry tane i tona ti'ara'a i mua i te nuna'a. I te matahiti 1976, e o ato'a atu 'oia i roto i te tahi rurura'a Purutia i Berlin, 'e pi'i 'oia no te ho'e 'Europa no te Paruru. I te 'ava'e tenuare no te matahiti 1977, e pia 'oia i te tahi parau ve'a, no taua mana'o ra, i roto i te ve'a *Paris-Normandie*, pia-ato'a-hia e te ve'a ra *Le Monde*. 'Ua poritita roa tona fa'ao'i'amara'a i roto i na tatarara'a e piti o te hi'ora'a 'amui – e tuea te fa'ahotura'a mauha'a tama'i 'imi fa Farani 'e te tahi huru 'europara'a te tahi i tona maita'i i te 'Europa o te mau hau a De Gaulle – 'e te fa'ao'i'amara'a fa'ati'a. I te 'ava'e no tenuare i te matahiti 1978, e papa'i 'oia i te tahi parau te vauvauhia mai te tapura poritita a Jean-Jacques a Servan-Schreiber tane: "E aha ia pa'ari no 'Europa 'amui teie fa'arava'ira'a i roto i te 'amuira'a 'e te turuturu autaea'era'a o te mau puai ato'a o to tatou mau veutupu, te fenua Heremani iho a ra, 'e to tatou puai 'atomi!" I te 'ava'e mati no te matahiti 1981^[12], i te tau o te mau tupita pao, i roto i te ve'a " *Revue de defense nationale*, e fa'ahiti 'oia iana mai te ho'e ta'ata e fa'ito i mua i te 'ohipa e tupu ra, 'eiaha ra mai te ho'e ta'ata 'eta'eta e pato'i i te fa'aho'ira'a tano. E fa'ap'i 'o Thiry tane i te ha'api'ira'a i ni'a i te tapura naho 'atomi' o tana i fa'aineine na Ailleret tane i te matahiti 1957. Te fa'ao'o ra 'oia i te fa'arara' hope'a te ha'amo'a roa te fenua Farani 'ia ha'apae i te tahua 'arora'a i mua : " 'A pohe 'o 'Europa 'ia vai noa 'o Farani : 'au'e ia hi'ora'a vare^[13] !" Teie ra, te tai'a nei 'o Thiry tane i te taera'a mai 'o Mitterand tane, 'aore roa 'oia e ti'aturi ra i tona topearora'a i te fa'aruri-'e-ra'a mana'o. I te hopera'a tana tau peretitenira'a matamua, e tu'urima 'oia te pi'ira'a a nau tenerara e maha 'ahuru ma pae (45) i roto i te ve'a *Figaro* no te 3 no me 1988 : e riro mau te ti'ara'a papu 'ore 'e tu'ati'ati 'ore 'o Mitterand tane i ni'a i te fifi o te fa'arora'a i te mau rave'a tama'i, i te fa'atupu i te 'ati i te pae o te pana'ona'o 'ore". 'O Chirac ana'e te ti'a i te arata'i i te tahi poritita parurura'a ti'a, tano, no teie tau, i roto i teie ao turoriori ta tatou e ora nei, te vai noa ra i roto i te ataata, noa atu te mau tapa'o e 'itehia ra". E tae mai ho'e rata mainaina maita'i a JPC i te 6 no tiurai i te matahiti 1968, fa'ahapara'a iana i ni'a i te 'orera'a 'oia i fa'atura i tana 'euhe o te mura'a": "e 'ere te nu'u no te pae 'atau, e 'ere ato'a no te pae 'au : no te Farani ra".

Ha'apotorā'a parau

Second d'Ailleret au Commandement Interarmées des Armes Spéciales (CIAS), Jean Thiry (1913-1997) en prend la tête en 1960 ce qui lui fait jouer un rôle central dans le choix du site souterrain (In Ecker) puis polynésien. Devenu en 1964 le premier Directeur des Centres d'Essais Nucléaires (DirCEN), il y organise les trois premières campagnes (1966 à 1968) et expérimenté la bombe H, il demeure largement méconnu. Cet effacement s'explique en partie par la culture de la clandestinité et du secret qui a entouré la mise au point de la force de frappe et la difficulté d'accéder aux sources, ce qui a stérilisé l'historiographie du nucléaire militaire. L'occultation mémorielle de Thiry s'explique probablement par ses conceptions stratégiques et son affiliation politique qui le situent en-dehors du champ gaulliste ou mitterrandien. Pour autant Thiry ne se situe pas, loin s'en faut, dans la galaxie des opposants au nucléaire et n'a pas trouvé de place dans la mémoire très polarisée de la dissuasion française.

Puna o te parau

Pū o te 'ā'ai o te Pārurura'a ia Farāni – Pu'e parau a te ta'ata iho : DE 2013 ZL 153 / 261 – Tāu'aparaura'a e te tenerara Thiry tāne i te matahiti 1976 e te SHAA – DIRCEN série GR 13 R SGDSN Tōmite pārurura'a o te mau matahiti 1960

Tapura puta tai'ora'a

Renaud Meltz et Alexis Vrignon (dir), Des bombes en Polynésie. Les essais nucléaires français dans le Pacifique, Vendémiaire, 2022. Renaud Meltz, « Associer et dissimuler. Les essais nucléaires en Polynésie française, un « deuxième contact » entre secret et mensonge, RHMC, 72, juillet-septembre 2023.

Rohiparau /Taparau/ Fatu parau

[Renaud Meltz](#)

Fa'atere nō te nene'ira'a

Parau papa'i ha'apapu

1. Jean-Paul Bailliard, « Chroniques d'un prospecteur de sites », Bulletin DAM (CEA) na 100, mē 1988.
2. Pū e ti'a'au i te 'ā'ai o te pārorura'a a te Hau(SHD), AI 8 Z 52 tāu'aparaura'a a Thiry 'e te tenerara Christienne, fa'atere nō te Pū e ti'a'au i te 'ā'ai o te Nu'u reva, te 28 nō 'ātopa 1976.
3. SHD, GR 13 R 170, Thiry i te MOM, te 19nō novema 1962.
4. 'Ārāuru o te tōmite faufa'a a te 'aeri oà te Hau Repupirita i ni'a i te 'ōpuara'a Ture faufa'a nō te matahiti 1958,hono i te 'ārāuru o te rurura'a nō te 11 nō māti 1958.
5. Henri Villat, « Notice nécrologique sur René Thiry (1886-1968) », 'ārāuru a te Fare o te mau Ihi, t. 267,te 28 nō 'ātopa 1968.
6. SHD, AI 8 Z 52.
7. Jean-Paul Bailliard, « Chroniques d'un prospecteur de sites », Bulletin DAM (CEA) na 100, mē 1988. Hi'o atu, tau tāparau nei Ma vie : notes et souvenirs, Bernardswiller, I.D. l'éd., 2010.
8. Meltz, 2022
9. DE 2013 ZL 153 / 261
10. Le Monde, te 11 nō māti 1971.
11. Le Monde nō te 19 'e te 20 nō tenuare 1978.
12. Jean Thiry, « Les chemins de la stratégie : la bataille en Europe », Revue de défense nationale, na 408, nō māti 1981, 'api. 49-54.